

NÓTÁRI TAMÁS

Jogtörténeti és filológiai adalékok az orvoslás kérdésköréhez a Lex Baiuvariorumban

Írásunkban a *Lex Baiuvariorum*, vagyis a kora középkori bajor népjog orvoslásra, betegségekre és sérülésekre (testi sértések fajtáira) vonatkozó rendelkezéseket elemezzük jogtörténeti szemszögből, valamint filológiailag is megvizsgáljuk a fent említett tényállások (tényállási elemek) törvényi terminológiáját. Elsőként a jog- vagy cselekvőképességet befolyásoló betegségek jogi vetületeit, ezt követően az orvosi kezelésekre vonatkozó szöveghelyeket, végezetül pedig a sérülések (testi sértések) latin és germán (azaz népnyelvi) terminológiáját kíséreljük meg feltárni.

I. A betegség mint jog- és cselekvőképességet korlátozó tényező

Megválaszolásra vár azon kérdés, hogy a bajor *Volksrecht*-ben hogyan jelenik meg a beteg és a betegség fogalma. Jogi szövegekről lévén szó, betegségről csupán abban az esetben esik szó, amikor az a személy cselekvőképességét befolyásolja, vagy jogi státusát megváltoztatja (nevezetesen a lepra és az elmebetegség), valamint amikor annak munkaképességére van hatása (ilyen a vakság és a *hernia*, azaz a lágyéksérv). A *Lex Baiuvariorum* szöveghelyeinek elemzése előtt érdemes áttekinteni az *Edictus Rothari* vonatkozó passzusát, amely a cselekvőképességet, illetve a státust befolyásoló/korlátozó betegségek társadalmi megítéléséről, valamint ennek jogi szabályozásáról a bajor forrásnál átfogóbb képet nyújt.

Az *Edictus Rothari* szerint az elmebetegség oka a bűnben keresendő.¹ Az *Edictus Rothari* egyértelműen illeszkedik azon keresztény hagyományba, amely szerint az elmebetegség a bűn konzekvenciája – noha e gondolat nem idegen más vallások képzeteitől sem.² Noha a Bibliában sem az Ó-, sem az Újszövetségben nem található meg e gondolat egyértelmű gyökere, az egyházatyák azonban János *Evangéliumának* egy passzusából, amelyben Krisztus a nagyobb bajt elkerülendő a bűn kerülésére int.³ A veleszületett, illetve öröklött betegségeket az eredendő bűnre vezették vissza, s e képzet a korai kereszténység idején a démonhittel sajátosan keveredett.⁴ Origenes az egyes betegségeket konkrét démonokhoz kapcsolta, Augustinus, Tertullianus, Minucius Felix és Cyprianus szintén hasonló elképzeléseket fogalmaztak meg.⁵

Ennek megfelelően az *Edictus Rothari* idézett szöveghelye a beteget *rabiosus*-nak, illetve *demoniacus*-nak nevezi. Megjegyzendő, hogy a középlatinban a *rabies* általában a fertőző állat harapásával terjedő veszettséget jelölte,⁶ amit legtöbbször a *hydrophobia* szinonimá-

¹ *Edictus Rothari* 323.

² ROTHSCHUH 1972, 3–17; ROTHSCHUH 1978, 47.

³ *Evangelium secundum Iohannem* 5, 14.

⁴ SIEBENTHAL 1950, 43; HEMPEL 1965, 271; HARNACK 1892, 133; SCHADEWALDT 1964, 151; ROTHSCHUH 1978, 31.

⁵ HARNACK 1892, 133; NIEDERHELLMANN 1983, 48.

⁶ DU CANGE 1883–1887, VII. 2.

jának tekintettek,⁷ ami e betegség egyéb szimptomái (dühkitörés, alvászavar, szájhabszás stb.) mellett tipikus tünetnek tekinthető, lévén hogy a paciensnél erőteljes szomjúságérzet jelentkezik, amely azonban nyelési nehézséggel, illetve a folyadéktól való irtózással párosul.⁸ A *rabies* azonban a langobard szövegben valószínűleg minden, dührohamokkal járó betegség összefoglaló nevéként szerepel.⁹ A *demoniacus* kifejezés minden bizonnyal arra a képzetre megy vissza, hogy a beteget démonok szállták meg – a középlatinban azonban e terminus (ha nem is kizárólagossággal) az epilepszia számára volt fenntartva, amit a hippokratészi írások szent betegségként említenek,¹⁰ ám a hippokratészi tanításban egyúttal kifejtésre kerül az e betegség természetfeletti kiváltó okáról szóló vélekedés tarthatatlansága.¹¹ Számos forrás tanúsága szerint ugyanakkor már a középkorban minden esetben természetfeletti kiváltó okra vezették vissza az epilepsiát, hanem agyi elváltozást gyanítottak mögötte.

E források egyike éppenséggel az *Edictus Rothari* után szűk egy évszázaddal lejegyzett *Lex Baiuvariorum*, amelynek szöveghelyét – anélkül, hogy ehelyütt annak kellékszavatosági vetületeivel foglalkoznánk – itt érdemes a Gw jelzetű, XI. századi kézirat glosszáival együtt idézni.¹² Teljesen egyértelmű, hogy a XII. századi kéziratban felcserélték a két magyarázandó kifejezéshez tartozó glosszát, vagyis a *cadivus*hoz, vagyis *epilepszia*hoz a *birniuotic* kifejezésnek kell tartoznia, a *herniosus*hoz, azaz a *lágycsérben szenvedő*hoz a *holobt* kifejezésnek.¹³ Az ehelyütt vizsgálandó *birniuotic* kifejezés etimológiája kellőképpen egyértelmű: az *agy* jelentésű ófelnémet, illetve középfelnémet *birn(i)*, valamint a *dühös*, *dühöngő* jelentésű az – indoeurópai **uāt*, **uōt* gyökből eredő – ófelnémet *wuotig* és a középfelnémet *wuotic* kifejezések *compositum*aként állt elő.¹⁴ E kifejezés közeli rokonságot mutat a *látnok* jelentésű óír *faith*, a *megszállott* jelentésű gót *wōde* és az *elmebeteg* jelentésű óangol *wōd* szavakkal.¹⁵ Ezen etimológiai okfejtés nyilvánvalóvá teszi, hogy az epilepszia esetén a betegség okát agyi elváltozásban vélelmezték, lévén hogy a *birniuotic* terminusban semmi sem utal természetfeletti kiváltó okra.¹⁶

Az *Edictus Rothari* rendelkezése teljes egyértelműséggel kimondja, hogy az e betegségben szenvedők cselekvőképessége bizonyos pontokon korlátozás alá esik: vétőképességük hiányzik, vagyis a *rabiosus* és *demoniacus* által okozott kárnál a vétkesség hiányzik, az általa elkövetett bűncselekmény pedig nem büntetendő, vagyis nem kellett az ilyenkor szokásos *compositiōt* megfizetnie. A beteg rokonait nem lehetett a cselekményért felelősségre vonni, illetve tőlük kártérítést követelni – ugyanakkor a rokonok sem követelhetek *compositiōt*, ha valaki a beteget gondatlanságból (*sine culpa*) megölte. Vagyis a betegre ugyanazon szabályok álltak, amelyek mentesítették az állattartót a veszett állat által okozott kár miatti kártérítés alól, és fosztották meg egyúttal a kártérítés követelésé-

⁷ Isidorus, *Etymologiae* 4, 6, 15.

⁸ BECK 1969, 124.

⁹ NIEDERHELLMANN 1983, 49.

¹⁰ DU CANGE 1883–1887, III. 2; NIEDERHELLMANN 1983, 49.

¹¹ BECK 1969, 85.

¹² *Lex Baiuvariorum* 16, 9. ...*id est aut cecum aut herniosum (Gw: hoc est birniuotic) aut cadicum (Gw: cativo id est holobt) aut leprosum.*

¹³ SCHADE 1882, I. 414; NIEDERHELLMANN 1983, 50.

¹⁴ SCHADE 1882, I. 402; II. 1216; LEXER 1872–1878, II. 1303; III. 385; POKORNY 1959, I. 1113.

¹⁵ POKORNY 1959, I. 1113.

¹⁶ NIEDERHELLMANN 1983, 51.

nek jogától.¹⁷ A gyengeelméjüket és elmebetegnek tekintetében a vizigót jog a római jogi szabályt alkalmazta, vagyis csupán esetleges *lucidum intervallumaik* idején – saját ügyükben – tett nyilatkozataik érvényesek, egyébként akaratnyilvánításuk érvénytelen, illetve nem szerepelhetnek tanúként a bíróság előtt, ám ha mégis tanúskodnának, vallomásuk nem vehető figyelembe.¹⁸ Az *Edictus Rothari* szerint amennyiben a vevő az adásvétel megkötését követően észlelte, hogy a rabszolda leprás vagy epilepsziás, akkor a rabszolda visszaszolgáltatása mellett visszakövetelhetette a vételárat; az eladó arra vonatkozó tisztítóesküvel védekezhetett, hogy az átadás időpontjában nem tudott a rabszolda betegségéről.¹⁹ E rendelkezés alapvetően egybecseng a fent említett bajor passzussal, amelyre nagy valószínűséggel a langobard törvény lehetett hatással.²⁰

Az *Edictus Rothari* szerint a megkötött eljegyzés is megtámadható, vagyis visszakövetelhet az általa adott jegyajándékot, és nem kötelezhető a házasság megkötésére, ha a menyasszonyról utóbb derül ki, hogy leprás, mindeket szemére vak vagy epilepsziás.²¹ A lepra esetén ugyanakkor a törvény a fenti két eset – vagyis az adásvétel és az eljegyzés megtámadása – mellett további jogkövetkezményeket is fűzött a betegség eltitkolásához.²² A törvény jogilag halottnak tekinti a leprás beteget, és kizárja a közösségből: amennyiben a bíró, illetve a nép számára egyértelműen bebizonyosodik a betegség ténye, a betegnek el kellett hagynia városi házát, és a közösségen kívül egyedül kellett élnie, vagyonát nem adhatta és nem zálogosíthatta el, elveszítette öröklési jogát, és nem vehette igénybe a jogszolgáltatást. A rokonok ugyanakkor kötelesek voltak a kiteszított személyt az általa hátrahagyott vagyonból ellátni – amely rendelkezés ugyanakkor nem ellentmondásmentes, hiszen a jogalkotó egy *de iure* halott személy ellátásnak kötelezettségét rója a hátramaradottakra. A langobard jogalkotás a leprások tekintetében csak annyiban hozott újat, hogy jogilag is halottnak és kiteszítottnak minősítette a beteget, lévén hogy *de facto* már az ókorban is elkülönítették e fertőző, gyógyíthatatlan és ijesztő tünetekkel járó kórban szenvedőket.²³ Kérdéses ugyanakkor, hogy milyen minősítettek a kora középkori források lepraként. Elképzelhető, hogy nem kizárólag a ma lepraként diagnosztizálható betegséget, hanem számos egyéb (fertőző) bőrbetegséget is.

A lepra jogi megítélésében nagy szerepet játszott az egyház álláspontja is, amely számos bibliai helyely „igazolta”, hogy a lepra az isteni törvény megsértéséért elszentvedett büntetés, és arra utasított, hogy a beteget ki kell taszítani a közösségből.²⁴ Az egyház ugyanakkor igyekezett valamiképpen gondoskodni is a leprásokról. Gregorius Turonensis írása szerint Châlon-i Agricola püspök (535–580) a város előtt *exsinodochium leprosoorum*ot hozott létre;²⁵ az 549-es ötödik Orleans-i Zsinat a püspök kötelességévé tette a leprásokról való gondoskodást;²⁶ az 583-as harmadik Lyon-i Zsinat a püspökre róttá azon rendelkezés betartatásának kötelezettségét, hogy a leprások ne mehessenek át

¹⁷ *Edictus Rothari* 324.

¹⁸ *Lex Visigothorum* 2, 5, 11.

¹⁹ *Edictus Rothari* 230.

²⁰ DILCHER 1978, 1611.

²¹ *Edictus Rothari* 180.

²² *Edictus Rothari* 176.

²³ SINGER 1928, 86; NIEDERHELLMANN 1983, 55.

²⁴ *Leviticus* 13, 45. sk.; *Chronicae* 2, 26, 19. skk.

²⁵ Gregorius Turonensis, *Liber in gloria confessorum* 85.

²⁶ *Concilium Aurelianense* 21.

más püspökségek területére, hogy így gátat vessenek a betegség elterjedésének.²⁷ (Ezen utóbbi forrás arra enged következtetni, hogy a leprások a létfenntartáshoz szükséges pénzt, illetve élelmiszert összekoldulják, csapatostul kószáltak a tartományban.²⁸) A Walahfridus Strabo reichenai apát által Otmar St. Gallen-i apátról írott életrajzban olvasható, hogy az apát a kolostortól nem messze, ám mégis annak falain kívül *hospitiumot* hozott létre a leprások számára,²⁹ ugyanakkor – tekintettel a lepra ekkoriban gyógyíthatatlan voltára, ezen intézmény csupán a betegek elkülönítését szolgálta, s ott aligha folyt bármiféle gyógyítás is.³⁰ A leprások vándorlásának tilalma aligha lehetett túlságosan hatékony, lévén hogy 789-ben Nagy Károly *edictum*ában elrendelte a leprások elkülönítését.³¹ Noha már a langobard jogalkotást megelőzően is igyekeztek a leprásokat elkülöníteni, kizárni a közösségből, az *Edictus Rothari* volt az első jogforrás, amely elkülönítésüket és *de iure* halálukat törvénybe iktatta.³²

II. Az orvosi kezelésre vonatkozó törvényi utalások

A testi sértés különféle formáinál a népjogok eltérő *compositiōt* állapítottak meg, ugyanakkor bizonyos sérülések *compositiōjának* oly módon határozták meg, hogy szükségesnek látszott-e orvosi segítség, és ha igen, milyen jellegű. A *Lex Baiuvariorum* már önmagában az orvos bevonásának szükségességé válásával másfél *solidura* emelte a *compositio* összeget, amennyiben az ütés/szúrás vénát sértett vagy annak következtében a koponyacsont láthatóvá vált.³³ Az *Edictus Rothari* szabályozása rendszerint az orvosi munkadíjat is követelhetővé tette a *compositio* összege mellett az elkövetőtől.³⁴ Ezen felül pedig egy általános szabály is kimondta, hogy az elkövető köteles a sértett számára orvosról gondoskodni – ha ezt elmulasztja, a sértett, vagy rabszolga estén annak tulajdonosa is hívhatott orvost –, valamint annak a szakértők által megállapított díjazását megfizetni.³⁵

A koponyasérülés esetén alkalmazott sebészeti kezeléséről a legtöbbet a *Lex Alamannorum* két passzusából tudhatunk meg. Az egyik szöveghely azon esetet írja le, amikor a koponyasérülés következményeként az agy láthatóvá vált.³⁶ A textus a kezelés kapcsán leírja, hogy az orvos a *pinn(a)* vagy *fano(ne)* nevű eszközzel érintette meg az agyat. A latinosan deklinált *pinn* nyelvtörténetileg valószínűleg a *cylinderben végződő kis fal/fémdarab* jelentésű óangol *pinn*, illetve *nyilacska* jelentésű ófelnémet és középfelnémet *pin(ne)* szóval, vagy esetleg a *toll* jelentésből a középlatiban (*szalma*)szál, *nyilászár* jelentést is felvett latin *penna* szóval rokonítható, azonban mindenképpen hegyes, szondaszerű

²⁷ *Concilium Lugdunense* 6.

²⁸ NIEDERHELLMANN 1983, 57.

²⁹ DUFT 1959, 26.

³⁰ STEYNITZ 1970, 19.

³¹ *Duplex legationis edictum* 36; 44.

³² NIEDERHELLMANN 1983, 57.

³³ *Lex Baiuvariorum* 5, 3. *Si manus inicerit et ita plagaverit, ut medicum inquirat, vel si venam percusserit. Si in eum contra legem manus inicerit, quod infanc dicitur, vel si in eum plagaverit, ut propter hoc medicum inquirat, vel sic ut in capite testa appareat vel vena percussa fuerit, cum solido et semi componat.*

³⁴ *Edictus Rothari* 78–79; 82–84; 87; 89; 94; 96; 101–103; 107; 110–112; 118; 125.

³⁵ *Edictus Rothari* 128. *De eo qui plagas fecerit, ipse querat medicus, et si neclexerit, tunc ille qui plagatus est aut dominus eius inveniatur medicum. Et ille qui caput rumpit aut suprascriptas plagas fecit, et operas reddat et mercedes medici persolvat, quantum per doctos homines arbitratum fuerit.*

³⁶ *Lex Alamannorum* 57 (59), 6. *Si autem testa (id est kebul) transcupulata fuerit, ita ut cervella appareat, ut medicus cum pinna aut cum fanone cervella tetigit, cum XII solidis componat.*

eszközt jelölt,³⁷ amely csontszilánkok eltávolítására is alkalmas lehetett. A *fano* kifejezés a *kendō* jelentésű ófelnémet és ószász *fano*, valamint angolszász és gót *fana* szóval mutat rokonságot,³⁸ és valószínűleg egyszerűen a sebre teendő kötést jelölte.³⁹

A másik szöveghely azon esetet tárgyalja, amikor az agyvelő nem csupán láthatóvá vált, hanem részben a koponyaüregre kívülre is került.⁴⁰ Az orvosi beavatkozást, vagyis az agynak a koponyaüregbe való visszahelyezését a szöveg a *virscoppot* szóval jelöli. Etimológiailag e kifejezés a következőképpen magyarázható: az ófelnémet *stopfōn/scoppōn* ige *foltozást* jelent,⁴¹ az előtag az ófelnémet *far-*, *fir-* (vö. újfelnémet *ver-*) előtaggal rokon, valamint az *ōn*-végződésű igékhez tapasztott *-ot* végződés főnevesíti a kifejezést.⁴² Azon körülmény, hogy a szöveg népnyelven írja le a beavatkozást, valószínűsíteni engedi, hogy azt nem csupán a kolostorokban tanult, a „tudományos alapokon” álló medicinát művelő orvosok, hanem a népi gyógyászatot művelők is alkalmazták. A szövegben a *siricum*, vagyis a *selyem* a seb összevarrására szolgált, amit (*silkeiprædi*) az óészaki gyógyászatban is e célra használtak.⁴³ Az operáció lefolytatásához az óangol *Leechbook*okban bővebb információkat is találni, többek között arra nézvést, hogy a tartókötezt milyen anyagból érdemes elkészíteni, illetve hogy a csontszilánkokat hogy lehet sikeresen eltávolítani az agyból.⁴⁴ Az itt leírt és ehhez hasonló beavatkozások tényét a régészeti leletek is bizonyítják, így például az Allachban, Chamünsterben, Gredingben és Aidenbachban feltárt sírok, amelyekből arra lehet következtetni, hogy bizonyos esetekben eredményesen hajtották végre a műtetet, lévén hogy nyilvánvalóan orvosi beavatkozás eredményeként sikeresen gyógyult koponyatörések mutathatók ki a sírleletekből.⁴⁵

A vérzés ellállítását szolgálta a *cauterisatio*, vagyis a seb kiégetése, és ily módon az erek beforrasztása, amiről a *Lex Baiuvariorum* szöveghelye is tanúskodik.⁴⁶ A *Lex Alamannorum* is tartalmaz két, hasonló eljárásról szóló passzust.⁴⁷ A *Lex Alamannorum* szövegében olvasható népnyelvi kifejezés, a *zi virstreddene az izzani*, *felforrósodni* jelentésű ófelnémet *stredan* igével hozható kapcsolatba – az alemann törvényhez fűzött glossza már a középfelnémet hangállapotot mutatja⁴⁸ –, amely a *Murbachi Himmnszöke*ben – amelyeket, akárcsak a *Lex Alamannorum*ot, Reichenau szigetén jegyezték fel – a *fervere* glosszájaként szerepel.⁴⁹ Az itt szereplő alak egy praesens participium, amelyhez – a fentebb

³⁷ POKORNY 1959, I. 97, 830; DU CANGE 1883–1887, V. 327, VI. 257.

³⁸ KLUGE 1899, 180; SCHÜTZEICHEL 1974, 47; SCHADE 1882, I. 160.

³⁹ NIEDERHELLMANN 1983, 78.

⁴⁰ *Lex Alamannorum* 57 (59), 7. *Si autem ex ipsa plaga cervella exierit, sicut solet contingere, ut medicus cum medicamento aut sirico stupavit (id est virscoppot), et postea sanavit, et hoc probatum fuerit, quod verum est, cum XL solidis componat.*

⁴¹ KLUGE 1899, 753; SCHADE 1882, II. 875.

⁴² NIEDERHELLMANN 1983, 79.

⁴³ REIER 1976, 592; RUBIN 1974, 137.

⁴⁴ COCKAYNE 1965, II. 1, 14.

⁴⁵ NIEDERHELLMANN 1983, 80.

⁴⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *Si in eum vena percusserit, ut sine igne stagnare non possit, quod adarcrati dicunt, vel in capite testa appareant, quod kepolseni vocant, et si ossa fregit et pelle non fregit, quod palcprust dicunt, et si talis plaga ei fuerit, quod tumens sit: si aliquid de istis contigerit, cum VI solidis componat.*

⁴⁷ *Lex Alamannorum* 65, 5–6. *Si manum transpuxerit, ita ut focus non intret ad coquendum venae vel sanguinem stagnandum id est zi virstreddene, solidum unum et semmis componat. Si autem ferrum calidum intraverit ad stagnandum sanguinem, cum III solidis componat.*

⁴⁸ LEXER 1872–1878, II. 1229.

⁴⁹ SCHMIDT-WIEGAND 1978, 31; SCHÜTZEICHEL 1974, 185.

már említett – az ófelnémet *vir-* (vö. újfelnémet *ver-*) *praefixum* járul,⁵⁰ s amelyet a *zi* (vö. újfelnémet *zu*) *praepositio* előz meg, s ily módon a legtalálóbban a *zu verglühende* fordítással volna visszaadható.⁵¹ A seb – vérzéscsillapítás céljából történő – kiégetése és a vágás már az antikvitástól kezdve a legalapvetőbb sebészi feladatok közé tartozott, nem véletlenül szerepel a 813-as Chálon-i Zsinat szövegében is szorososan összetartozó fogalomként a „*cauterio aut ferro*” kitétel.⁵² Az óangol *Leechbook*ok és az óészagi *sagak* tanúsága szerint a ki-, illetve leégetést az operáció után keletkező sebből kinövő vadhús eltávolítására is használták.⁵³

III. A sérülések bajor és latin terminológiájának összevetése

Az alábbiakban, lévén hogy a testi sértés különböző fajtáinál, illetve a sérüléseknél a bajor *lex* által alkalmazott *terminus technicus* mindig népnyelvi megnevezéssel is szerepel, az alábbiakban e kifejezéseket vesszük sorra.

A *brevavunt* kifejezés háromszor fordul elő a *Lex Baiuvariorum* szövegében.⁵⁴ A *Lex Alamannorum* a *brevovunt* terminust a belső szervek – feltehetően kevésbé súlyos⁵⁵ – sérülésének megjelölésére használja.⁵⁶ Ki kell emelni, hogy ezzel szemben a *Lex Baiuvariorum* a *brevavunt* kifejezést nemcsak a belső szervek sérülésére alkalmazza, hanem azon fejsérülés kapcsán, amikor az agy láthatóvá válik, valamint a súlyos, a sértettet félhalott állapotban hagyó testi sértés kapcsán is, amelyekre – az alemann jognak megfelelően – szűkebb értelemben vett *brevavunt*tal azonos *compositiōt* szab ki.⁵⁷ Etimológiailag az első tag nem az ófelnémet *hréo*, vagyis *holttest* (*cadaver*) szóból ered, hanem a *test*, *altest* jelentésű, ófelnémet *bref*, *ref*, az angolszász *brif* és az ófriz (*med*)*ref* szavakkal áll kapcsolatban,⁵⁸ amelyek etimológiailag is kapcsolódnak a latin *corpus* szóhoz.⁵⁹ Megjegyzendő, hogy bizonyos kéziratok másolási hibáiból arra következtethetünk, hogy már a középkori másolók némelyike is a *cadaver* szóval rokonította gondolatban a bajor kifejezést, amint ezt a középfelnémet *ferchwunt* (*tottund*) kifejezés is jelzi⁶⁰ – a hiba többek között azért keletkezhetett, mert az ófelnémet *bref* utolsó betűjét *u*-val, illetve *v*-vel írták át.⁶¹ Ugyanakkor bizonyos kéziratok *refvunt*, illetve *refauunt* írásmódjai egyértelműen jelzik a szó helyes etimológiáját, hiszen a szövegben olvasható *interiora membra* nem feleltethető meg a *hréo* (*cadaver*), csupán a *bref* (*corpus*) szó jelentésének.⁶² Érdemes továbbá párhuzamot vonni a *Lex Baiuvariorum* vonatkozó szöveghelyei és a *Pactus Alamannorum* azon helyei

⁵⁰ SCHÜTZEICHEL 1974, 246.

⁵¹ NIEDERHELLMANN 1983, 82.

⁵² *Concilium Cabillonense* 280.

⁵³ RUBIN 1974, 133; COCKAYNE 1965, II. 1, 35.

⁵⁴ *Lex Baiuvariorum* 4, 6. *Si cervella in capite appareat, vel in interiora membra plagatus fuerit, quod brevavunt dicunt...*; 5, 5; 6, 5.

⁵⁵ NIEDERHELLMANN 1983, 247.

⁵⁶ *Lex Alamannorum* 57, 55. *Si autem interiora membra vulneratus fuerit, quod brevovunt dicunt, cum XII solidis componat.*

⁵⁷ NIEDERHELLMANN 1983, 248.

⁵⁸ DU CANGE 1883–1887, IV. 256; GRAFF 1834–1842, IV. 1153.

⁵⁹ WALDE–HOFMANN 1954, I. 194.

⁶⁰ LEXER 1872–1878, III. 89.

⁶¹ KRÁLIK 1913, 87.

⁶² KRÁLIK 1913, 88.

között, ahol a *revo* szó *latus*, vagyis *oldal* mellett *belső rész* értelemben szerepel a szövegben a *belső szervek sérülése* (*placatus in revo*) értelemben.⁶³ Ez utóbbi kevésbé jelenthet halálos, vagyis a *bréo* szóhoz mint etimológiai alaphoz kapcsolódó, halálos sérülést, mivel az az után fizetendő összegnek jóval magasabbnak kellene lennie. A szó második tagja, a *vunt* (*uunt*) *participium*ként értelmezendő, vagyis a *belső részsein megebesült* értelemben.⁶⁴ E kifejezéssel szorosan összefügg *brevavunti* szó, amely szintén háromszor fordul elő a törvénytövegeben.⁶⁵ Ellentétben a fent említett alakkal a *brevavunti* a nőnemű főnév *dativusa*, képzésmódja megfelel több, a *Lex Baiuvariorum*ban olvasható tényállás megnevezésének (vö. *lidiscarti*, *adarcrați*), vagyis magát a *belső részek sérülését* jelöli.⁶⁶

A *lidiscart(i)* kifejezés a füllevágással mint a külsőt eltorzító csonkítással összefüggésben jelenik meg a *Lex Baiuvariorum*ban.⁶⁷ A *Lex Alamannorum* a fél fül levágása kapcsán a (*or*)*scardi* kifejezést használja.⁶⁸ A füllel kapcsolatos sérülések okozását a bajor *lex* differenciáltan szabályozza: a fül átszúrására és a fülkagyló levágására más és más *compositio*t szab, valamint arra az esetre is, ha az utóbbi sérülés teljes siketséget okozna.⁶⁹ A *lidiscart(i)* jellegzetesen délnémet jogi terminus,⁷⁰ amely a középfelnémet időszakban számos jogi szövegben fordul elő *lideschart*, *liderscharte*, *lideschertic* alakban *részint megcsonkítani* jelentésben.⁷¹ Etimológiailag az összetétel első része a *tag*, *testrészt* jelentésű ófelnémet *gitiđ*, óangol *lip*, gót *lipus* főnevekhez és az indoeurópai **elēi*, **lei* gyökhöz kapcsolódik.⁷² A szóösszetétel második tagja a *vāgni*, *ütni* jelentésű középfelnémet *schart(e)*, óangol *sceard* és óészaki *skard* igével rokon – amelyek az indoeurópai *(*s*)*ker* gyökből származnak –, maga a szóalak a vonatkozó melléknévhez (vö. ófelnémet *scart*, középfelnémet *schart*, óangol *sceard*) ragasztott *-i* képzővel jött létre.⁷³ A *lidiscarti* kifejezés kapcsán igen szemléletesen rá lehet mutatni arra, hogy az eredetileg a sebesülés/egészségkárosodást jelölő szó hogyan válik jogi terminussá: az elkövetési magatartást jelölő ige *participium praeteritum*ából kialakult melléknév elvont fogalom jön létre a sérülés megnevezésére, amely a jogi szövegekben a *compositio* pontosabb meghatározására szolgál.⁷⁴

A *marczand* a *Lex Baiuvariorum*ban a *dens maxillaris*, vagyis az „*álfog*”, tehát az őrlőfog szinonimájaként jelenik meg.⁷⁵ Azonos jelentésben fordul elő a *Lex Alamannorum*ban is.⁷⁶ Mindkét *lex*ben ez az egyetlen, népnyelven is megnevezett fog, ami azzal függhet össze, hogy ennek kiverését/kitörését a többinél magasabb *compositio*s összeggel kellett

⁶³ *Pactus Alamannorum* 11. *Si quis in revo placatus fuerit aut in latus...*; 12. *Si quis in latus alium transpunxerit, sic ut in revo placatus non sit...*

⁶⁴ KRALIK 1913, 88.

⁶⁵ *Lex Baiuvariorum* 1, 6. *Et quanti homines ibi intus fuerint et inlaesi de incendio evaserint, unique cum sua 'brevavunti' conponat.*; 10, 1. 4.

⁶⁶ KRALIK 1913, 89.

⁶⁷ *Lex Baiuvariorum* 4, 14. *Si aurem maculaverit, ut exinde turpis appareat, quod lidiscart vocant...*

⁶⁸ *Lex Alamannorum* 57, 10. *Si enim medietatem auri absiderit quod (or)scardi Alamanni dicunt...*

⁶⁹ *Lex Baiuvariorum* 4, 14.

⁷⁰ KRALIK 1913, 89.

⁷¹ LEXER 1872–1878, I. 1901; HIS 1920, 112.

⁷² KLUGE 1899, 261; POKORNY 1959, I. 307.

⁷³ KLUGE 1899, 637; 643; BOSWORTH–TOLLER 1972, 824; LEXER 1872–1878, II. 709; VRIES 1962, 490.

⁷⁴ NIEDERHELLMANN 1983, 285.

⁷⁵ *Lex Baiuvariorum* 4, 16. *Si quis alicui dentem maxillarem, quod marczand vocant, excusserit...*; 6, 10.

⁷⁶ *Lex Alamannorum* 67, 22. *Si autem dentem absiderit, quod marczan dicunt Alamanni...*

megváltani. A szó első tagjának etimológiájára két magyarázat kínálkozik. Az első szerint a *marc(h)* tag a *(csont)velő* jelentésű ófelnémet *mar(a)g*, középfelnémet *marc*, angolszász *marg*, germán **mazga* és indoeurópai **moz-g-o*, **moz-g-en* és **mos-k-o* szavakkal rokon.⁷⁷ A másik etimológia szerint a szóban a *marc(h)a*, vagyis *határ* szó jelenik meg.⁷⁸ Megjegyzendő, hogy a *marc(h)a* értelemszerűen nem orvosi, hanem jogi-politikai fogalom. A szó második tagja, a *fog* jelentésű *zand* a germán nyelvekben általánosan elterjedt szó, és az indoeurópai *enni* jelentésű **ed* gyök *praesens participiuma* – az ófelnémetben *zand*, az ószászban és az újhollandban *tand*, az ófrízben *tōth*, az óangolban *top*, a középfelnémetben *zan* formában jelenik meg az indoeurópai **(e)dont*, **dont*, **dnt* alak.⁷⁹ A *marc(h)zand* tehát – szó szerinti fordításban – *határfogat*, *sarokfog*at jelent,⁸⁰ s megfelel az őrlőfog jelentésű középfelnémet *marczan* kifejezésnek.⁸¹

A *palcprust* olyan *csonttörést* jelöl, amely nem nyílt, tehát a amelynél a csontvég nem sérti meg, nem szúrja át a bőrt.⁸² A szöveg hely feltűnő rokonságot mutat a *Lex Alamannorum*-mal.⁸³ A kifejezés első tagjának értelmezése során feltétlenül tekintetbe kell venni a *bőr* jelentésű ófelnémet *balg*, a bőrtok jelentésű gót *balgs* és óangol *belg* szavakat.⁸⁴ A második tag a *törés*, *metszés* jelentésű, ófelnémet *brust* kifejezéssel,⁸⁵ továbbá a *törni*, *eltépni* jelentésű ófelnémet és ószász *brestan*, óészaki *bresta* és óangol *berstan* igékkel, valamint a *kár* jelentésű ófelnémet *brestī* és óangol *byrst* főnevekkel rokon,⁸⁶ amelyek az indoeurópai **bhres* gyökből származnak, s az újfelnémet *bersten* igében is fennmaradtak.⁸⁷ Feltűnő ugyanakkor, hogy a *palcprust* nem jelenthet egyebet, mint *bőrsérülést* (*pellis fractio*), viszont a latin szöveg éppen azt hangsúlyozza, hogy a sérülés során csonttörés történt, azonban a csont nem szúrta át a bőrt, vagyis nem nyílt törésről van szó. A szöveg hely érdekes analógiát mutat a *hraopant* említésével,⁸⁸ nevezetesen mindkét esetben az adott tényállás negációja mellett szerepel a germán *terminus technicus*. Mind ez valószínűsíteni engedi, hogy a bajorok és az alemannok ismertek egy önálló, tényállást, a *palcprustot/balcbrustot*, ami annál is reálisabbnak látszik, mivel a *Lex Visigothorum*-ban *expressis verbis* említésre kerül egy ilyen tényállás,⁸⁹ anélkül azonban, hogy a sérülés népnyelvi megnevezése szerepelne benne.⁹⁰ A sérülés hajszalérrepedést mutató tüneteit

⁷⁷ KLUGE 1899, 462; POKORNY 1959, I. 750; SCHMIDT-WIEGAND 1978, 25; BAESECKE 1935, 18.

⁷⁸ GRAFF 1834–1842, V. 683; KRÁLIK 1913, 92.

⁷⁹ KLUGE 1899, 872; POKORNY 1959, I. 287; NIEDERHELLMANN 1983, 166.

⁸⁰ GRAFF 1834–1842, V. 683; KRÁLIK 1913, 92.

⁸¹ LEXER 1872–1878, I. 2044.

⁸² *Lex Baiuvariorum* 4, 4. ...*et si ossa fregit et pelle non fregit, quod palcprust dicunt, et si talis plaga ei fuerit, quod tumens sit...*

⁸³ *Lex Alamannorum* 67. *Si enim brachium fregerit, ita ut pellem non rumpit, quod Alamanni balcbrust ante cubitum dicunt...*

⁸⁴ POKORNY 1959, I. 125; SCHÜTZEICHEL 1974, 12; SCHADE 1882, II. 37; KLUGE 1899, 46; SCHMIDT-WIEGAND 1978, 27.

⁸⁵ GRAFF 1834–1842, III. 106; 275.

⁸⁶ SCHÜTZEICHEL 1974, 21; KLUGE 1899, 68; POKORNY 1959, I. 169; BOSWORTH–TOLLER 1972, 89.

⁸⁷ POKORNY 1959, I. 169; KLUGE 1899, 68.

⁸⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 8.

⁸⁹ *Lex Visigothorum* 6, 4, 1. *Si quis ingenuum quolibet hictu in capite percusserit, pro libore det solidos V, pro cute rupta solidos X, pro plaga usque ad ossum solidos XX, pro osso fracto solidos C.*

⁹⁰ A vizigót szöveg hely átvételére, illetve felhasználására utal több, a *Lex Baiuvariorum*-ban mutatkozó egyezés: az „*si quis ingenuum quolibet hictu percusserit, pro libore*” szöveghellyel átfedést mutat az

(*libor, tumor* stb.), vagyis magát a tényállást tartalmi azonosítással megtalálhatjuk az *Edictus Rotharibus* is.⁹¹ Ugyanakkor a szöveg hely némiképp zavaros, nehezen értelmezhető volta okán vélelmezhető, hogy a *palcprust* kifejezés a germán jogi ősi, szóban hagyományozott rétegéhez tartozott, s épp ezért a *Lex Baiuvariorum* e passzusa egy korábbi szövegréteget enged átsejteni a végleges szerkesztésén.⁹²

A *pulislac* szóval a *Lex Baiuvariorum* azon tényállást, illetve eredményt jelöli, amikor valaki egy szabad embert haragból, vagyis hirtelen felindulásból megüt (a népnyelvi megnevezés tartalma tekintetében az ütés oka, motivációja ugyanakkor lényegtelen), ám a sérülés következtében nyílt seb nem keletkezik, ugyanis ebben az esetben a *plotrunis* esete állna fenn.⁹³ E kifejezés a bajor *lex*-ben olvashatóval azonos értelemben található meg a *Lex Alamannorum*-ban is.⁹⁴ A *Lex Ribuariában* *bulislege* alakban fordul elő, és a rabszolga bántalmazásának tényállásában szerepel, azonban a tényállás lényege abban fogható meg, hogy az ütés eredményeként vért nem folyik.⁹⁵ Az *Edictus Rotharibus* szintén a rabszolga ütlegetését jelöli, ám ott ennek folytán seb keletkezik.⁹⁶ Etimológiailag a kifejezés első tagja a *duzzanat* jelentésű ófelnémet *puilla, pūlla*,⁹⁷ középfelnémet *biule*, óangol *byle*, ószász *būlia*, ófríz *bēl, bēle, beil* szavakkal és az indoeurópai **b(h)(e)u* gyökkel rokonítható.⁹⁸ Az összetétel második tagja pedig az ütés jelentésű ófelnémet *slac*, ószász *slegi*, angolzsász *slag(r)* és gót *slahs* főnevekhez kapcsolódik, amelyek a vonatkozó igék (ófelnémet *slahan*, óangol *slēan*, gót *slahan*, ófríz *slagia*, indoeurópai **slakē*) származékai.⁹⁹ A középfelnémetben a szó *būlslac* alakban jogi és nem jogi forrásokban egyaránt előfordul.¹⁰⁰ A sérülés olyan ütésként definiálható, amely nem okoz mozgásbeszűkülést, s amelynél – főszabály szerint – vér sem folyik, hanem amely fogva duzzanatot okoz (vö. *Beulenschlag*).¹⁰¹

A *taudregil* (*taudragil*) kifejezés a *Lex Baiuvariorum*-ban kétszer fordul elő, s az első szöveghelyen latin magyarázatát is megtalálhatjuk, nevezetesen a testi sértéssel okozott járáshibának azon formája, amikor az illető *lába a harmatot érinti*, vagyis *húzza* a lábát.¹⁰²

elemzett *locus*-ban a „*si quis liberum per iram percusserit*”, a „*plaga usque ad ossum*” szöveghellyel a „*si talis plaga, quod tumens sit*”, valamint az „*osso fracto*” fordulattal a „*si ossa fregit*” megfogalmazás. A *Lex Visigothorum*-ban szereplő „*cute rupta*” megfeleltethető a *Lex Baiuvariorum* „*cutem fregit*” és a *Lex Alamannorum* „*pellēm rupit*” fordulatának, csak éppen az utóbbi két törvényben a tényállás negatívumával. (KRALIK 1913, 94. sk.)

⁹¹ *Edictus Rothari* 46. ... *ut cutica tantum rumpatur, quod capilli cooperint*...

⁹² SCHMIDT-WIEGAND 1978, 27.

⁹³ *Lex Baiuvariorum* 4, 1. *Si quis liberum per iram percusserit, quod pulislac vocant*...; 5, 1.

⁹⁴ *Lex Alamannorum* 67. *Si quis alium per iram percusserit, quod Alamanni pulislac vocant*.

⁹⁵ *Lex Ribuaría* 19. *Si ingenuus servum ictu percusserit ut sanguis non exeat usque ternos colpos, quod nos dicimus bunislege*...

⁹⁶ *Edictus Rothari* 125. *Si quis servum alienum rusticanum percusserit pro unam feritam, id est pulslabi, si vulnus aut libor apparuerit*...

⁹⁷ GRAFF 1834–1842, III. 96.

⁹⁸ KLUGE 1899, 71; POKORNY 1959, I. 98; SCHADE 1882, 90; BOSWORTH–TOLLER 1972, 137.

⁹⁹ GRAFF 1834–1842, VI. 771; BAESECKE 1935, 19; 23; 61; 78; SCHÜTZEICHEL 1974, 174; POKORNY 1959, I. 959; KLUGE 1899, 652; SCHMIDT-WIEGAND 1978, 26.

¹⁰⁰ LEXER 1872–1878, I. 381; HIS 1920, 101; 125.

¹⁰¹ BRUNNER 1906, 636; KRALIK 1913, 98; NIEDERHELLMANN 1983, 219.

¹⁰² *Lex Baiuvariorum* 4, 27. *Si quis aliquem plagaverit, ut exinde claudus fiat, sic ut pedes eius ros tangit, quod taudregil vocant*...; 6, 11.

A kifejezés ugyanezen értelemben és magyarázattal a *Lex Alamannorum*-ban is megtalálható.¹⁰³ A szó első tagjának etimológiája egyértelmű: az ófelnémet *tau*, vagyis *harmat* szóval áll kapcsolatban.¹⁰⁴ A *dragil/dragil* tag a *futni* értelmű gót *þragian* igével hozható összefüggésbe, amint már Grimm rámutatott,¹⁰⁵ ugyanakkor az elemzett kifejezésben nagy valószínűséggel ezen igének ősi, a germán **þrag* **þræg* gyökkel¹⁰⁶ szorosabb összefüggésben álló jelentése, a *húzni* (*trahere*) értelem szerepel.¹⁰⁷

Az *adarcrati* kifejezés mellett a *dicunt* szerepel állítmányként a *Baiuvarii* alany nélkül, ám teljességgel biztos, hogy bajor kifejezéssel van dolgunk.¹⁰⁸ A szöveghely olyan sebesülésről (szúrásról, vágásról) beszél, amely eret ért, amelynél a vérzés csak égetéssel állítható el.¹⁰⁹ A kifejezés első tagja az *ér*, *in* jelentésű ófelnémet *ād(a)ra*, *adar*, a középfelnémet *āder(e)*, óangol *ædre* és óészaki *ædr* szóval, valamint az indoeurópai **ēter* gyökkel hozható kapcsolatba.¹¹⁰ A második tag azonban nem állítható közvetlen párhuzamba más szöveghelyekkel, noha biztos megállapítható, hogy nyelvtanilag a *marchifalli* kifejezéssel azonos képzésmóddal, absztrakt értelmű, nőnemű főnévvel van dolgunk.¹¹¹ Nem zárható ki, hogy a *-crati* tag a germán **gra*, **grē* szóval (*éles*, *durva*) hozható összefüggésbe, ami a *dörzsölni*, *keményen horzsolni* jelentésű, indoeurópai **gbrē*, **ghra* gyökkel kapcsolható össze.¹¹² Ebből ered a középfelnémet *grāt* (*hegy*, *szálka*),¹¹³ s jó eséllyel a *szúrás*, illetve *szúrni* értelmű, ófelnémet *crāti*, illetve *crātian*, s ennek megfelelően az *adarcrati* jelentése nem más, mint *venae percussio*.¹¹⁴

A *kepolsceni* kifejezés azon sebesülést jelenti, amikor a koponyacsont láthatóvá válik.¹¹⁵ A kifejezés első tagja a *koponya* jelentésű, ófelnémet *gebal/kebul*¹¹⁶ és középfelnémet *gebel* szavakkal.¹¹⁷ A második tag a *megjelenni*, *láthatóvá válni* jelentésű, ófelnémet *skīnan*, *skein* szavakkal rokonítható,¹¹⁸ s ennek megfelelően a kifejezés az *apparitio testae* (*Schädelschein*) fordulattal adható vissza.¹¹⁹ (A *kepolsceni* kifejezés első tagja a *Lex Alamannorum*-ban – a *pinn* és *fano* nevű orvosi műszerek kapcsán már idézett szöveghelyén – önállóan is megjelenik.¹²⁰

¹⁰³ *Lex Alamannorum* 57, 62. *Si quis autem alium in genuculo placaverit, ita ut claudus permaneat, ut pes eius ros tangat, quod Alamanni taudragil dicunt...*

¹⁰⁴ GRAFF 1834–1842, V. 346.

¹⁰⁵ GRAFF 1834–1842, II. 187.

¹⁰⁶ FICK 1890–1909, III. 190.

¹⁰⁷ KRÁLIK 1913, 111.

¹⁰⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *Si in eum vena percusserit, ut sine igne stagnare non possit, quod adarcrati dicunt...*

¹⁰⁹ NIEDERHELLMANN 1983, 234.

¹¹⁰ GRAFF 1834–1842, I. 156; POKORNY 1959, I. 344; BOSWORTH–TOLLER 1972, 9.

¹¹¹ KRÁLIK 1913, 48.

¹¹² FICK 1890–1909, III. 138.

¹¹³ LEXER 1872–1878, I. 1073; POKORNY 1959, I. 440.

¹¹⁴ KRÁLIK 1913, 48.

¹¹⁵ *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *...vel in capite testa appareant, quod kepolsceni vocant...*

¹¹⁶ GRAFF 1834–1842, IV. 127; SCHADE 1882, I. 281; SCHÜTZEICHEL 1974, 66.

¹¹⁷ LEXER 1872–1878, I. 749.

¹¹⁸ GRAFF 1834–1842, VI. 499.

¹¹⁹ KRÁLIK 1913, 91.

¹²⁰ *Lex Alamannorum* 57, 6. *Si autem testa id est kebul transcapulata fuerit, ita ut cervella appareat...*

A *plotrums* a *Lex Baiuvariorum*ban nem jelent egyebet, mint *vérző sebet, vérfolyást*.¹²¹ Ugyanakkor elkülöníti a törvény a mélyebb, főbb eret érintő sebesüléstől, vagyis az *adarcratitól*.¹²² Magát a tényállást jóformán minden népjog ismeri,¹²³ a *Lex Ribuaría*,¹²⁴ a *Lex Alamannorum*¹²⁵ és a *Pactus legis Salicae*¹²⁶ még azt is kiemeli, hogy e tényállás akkor állapítható meg, ha a vér a földre csepeg, azonban a népnyelvi terminus csak a bajor *lex*ben található meg. Ugyanakkor a *Lex Visigothorum* is megkülönbözteti a sérülést aszerint, hogy vér folyik-e (*sanguis vel libor apparet*), vagy sem (*sine sanguine*).¹²⁷ Etimológiailag a szóösszetétel első tagja *vér* jelentésű ó- és középfelnémet *blōt*, *bluot*,¹²⁸ az ószász, ófríz és óangol *blōd*, az óészaki *blōd* és a gót *blōp* szavakkal rokon.¹²⁹ Az összetétel második tagja *folyani* jelentésű ófelnémet, ószász, óangol és gót *rinnan* igéből vezethető le,¹³⁰ amelyből *folyás*, *folyam* jelentésű ófelnémet *runs(a)* szó eredt.¹³¹ A szó a középfelnémetben *bluotrunis* és *blōtruns* alakban jelenik meg.¹³² Ezekén felül rokonság fedezhető fel a középholland *blotrunn/blotrenn*,¹³³ az ófríz *blodrene* és *blodrinse*,¹³⁴ az angolszász *blōdryne*,¹³⁵ valamint az óészaki *blōdrās* szavakkal, vagyis azon sebet jelöli, amelynél vér folyik ugyan, ám amelynek folyamánymozgáskorlátozottság, mozgásbeszűkülés nem áll be.¹³⁶

A *Lex Baiuvariorum* bizonyos kifejezéseiben egyértelművé válik a *pluralis* első személyben álló aktív állítmányból, hogy a törvény megalkotásában közreműködő bajorok saját népnyelvük szavaként iktatták be a vonatkozó passzusokba. Más fordulat mellett többes szám harmadik személyű aktív, illetve egyes vagy többes szám harmadik személyű passzív állítmány áll – akár a bajoroknak mint alanyoknak a megnevezésével, akár anélkül –; ezek esetében a szöveg egyértelművé teszi, hogy e szavakat a bajorok használták az adott jelentés kifejezésére. A vizsgálódásunk tárgykörébe tartozó kifejezések között nem találhatók ilyen terminusok. A bajor törvénytöredékben olvasható számos – nem feltétlenül bajor, ám kétségtelül – délnémet kifejezés is. Ezek azonos, vagy hasonló alakban találhatók meg a *Lex Alamannorum*ban – ezek (a bajor alakot idézve) a következők: *hrevawunt*, *lādiscart(i)*, *marchzand*, *palcprust*, *pulislac*, *taudregil*. E szavak tehát a *Lex Alamannorum*ból, még hozzá annak korábbi verziójából, a *Chlotharian*éből kerültek átvételre. A törvénytöredék tartalmaz más, csupán vélelem alapján bajor eredetűnek tekinthető fordulatokat is. Ezek: az *adarcrati*, a *keþolsceni* és a *plotrums*.

¹²¹ *Lex Baiuvariorum* 4, 2. *Si in eum sanguinem fuderit, quod plotrums dicunt...*

¹²² NIEDERHELLMANN 1983, 229.

¹²³ *Lex Salica* 23, 1–2; *Pactus Alamannorum* 2, 7; *Lex Ribuaría* 21, 1; *Lex Frisionum* 22, 4; *Lex Francorum Chamavorum* 18.

¹²⁴ *Lex Ribuaría* 2.

¹²⁵ *Lex Alamannorum* 57, 2.

¹²⁶ *Pactus legis Salicae* 17, 3.

¹²⁷ *Lex Visigothorum* 6, 4, 3.

¹²⁸ GRAFF 1834–1842, III. 252.

¹²⁹ KLUGE 1899, 87; GRIMM 1922, II. 185; KRÁLIK 1913, 98.

¹³⁰ POKORNY 1959, I. 326.

¹³¹ GRAFF 1834–1842, II. 519; SCHÜTZEICHEL 1974, 155; FEIST 1939, 401.

¹³² LEXER 1872–1878, I. 318; HIS 1920, 105.

¹³³ SCHILLER–LÜBBEN 1888, I. 365.

¹³⁴ RICHTHOVEN 1840, 655.

¹³⁵ BOSWORTH–TOLLER 1972, 112.

¹³⁶ BRUNNER 1906, 636; KRÁLIK 1913, 98.

Következtetések

Írásunk első részében az orvosra, az orvoslásra, a betegségre, a testi sértésre és általában a sérülésekre vonatkozó szabályozást tekintettük át a bajor népjogban. A források négy olyan betegséget jelöltek meg, amelyek a cselekvőképességet és általában a beteg jogi státusát befolyásolták: nevezetesen a lepra, az elmebetegség különféle fajtáit, a vakságot és a sérvet. E betegségek jogi megítélése során a tanulmány kitért a jogi szabályozás erőteljes egyházi motivációira is. Hasonlóképpen kikerülhetetlen volt a magzatelhajtás és a vetélést okozó testi sértés tényállásának vizsgálata során a (részben az antik bölcséletben gyökerező) keresztény tan figyelembevétele ahhoz, hogy ki lehessen mutatni az egyes népjogok – lejegyzésük oka és kora miatt is gyökeresen különböző – álláspontját e kérdésben.

Ezt követően röviden áttekintettük a törvény azon passzusait, amelyek egyfelől *expressis verbis* rögzítették az orvos bevonásának szükségességét bizonyos sérüléseknél, másfelől pedig – mintegy a sérülés súlyosságának s az azt helyrehozandó *compositio* nagyságának megállapíthatóság érdekében – információt hordoznak az orvos által alkalmazott kezelés, terápiás módszer mibenlétét illetően.

Végezetül – s a tanulmány e részében már nem is annyira a latin, mint inkább a germán filológia eredményei kerültek felhasználásra – az egyes kórképek rendszerint népnyelvi, azaz germán (bajor) megnevezéseit vettük sorra és elemeztük. Ezek a terminusok jóval a törvény lejegyzése előtti idők maradványai, és a korabeli jogalkalmazó számára biztonságot teremtettek a szankció kiszabása tekintetében, lévén hogy a törvényben latin nyelven rögzített tényállást a kompilátorok biztosabbnak vélték a közbeékelte germán terminológia felhasználásával is pontosítani. Ezen aprólékos, mikrofilológiai elemzés során számos párhuzam, átfedés és átvétel bontakozott ki az egyéb germán népjogok – elsődlegesen, ám nem kizárólagosan a *Lex Alamannorum*, a *Lex Visigothorum* és az *Edictus Rothari* – tényállásaival, illetve ezen orvosi-jogi terminusok továbbélését illetően.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

<i>Concilium Aurelianense</i>	<i>Concilium Aurelianense</i> a. 549. MGH Concilia aevi Merovingici, Tom. I. Szerk. Fridericus Maassen. Hannover, 1893. 91–112.
<i>Concilium Cabillonense</i>	<i>Concilium Cabilonense</i> a. 639–654. MGH Concilia aevi Merovingici, Tom. I. Szerk. Fridericus Maassen. Hannover, 1893. 208–214..
<i>Concilium Lugdunense</i>	MGH <i>Concilia aevi Merovingici</i> , I. Szerk. Fridericus Maassen. Hannover, 1893.139–141.
<i>Duplex legationis edictum</i>	<i>Duplex Legationis Edictum</i> . In: MGH Capitularia, I. Szerk Alfredus Boretius, Viktor Krause. Hannover, 1883. 62–65.
<i>Edictus Rothari</i>	<i>Edictus ceteraque Langobardorum leges cum constitutionibus et pactis principum Beneventanorum ex maiore editione monumentis Germaniae inserta</i> . Szerk. Fridericus Bluhme. Hannover, 1869. 1–73.

- Gregorius Turonensis,
Liber in gloria confessorum *Gregorii Turonensis opera*. Szerk. Bruno Krusch, Wilhelm Levison. Hannover, 1951.
- Isidorus, *Etymologiae* *Isidorus Hispalensis, Etymologiae sive origines*. Szerk. Wallace Martin Lindsay. Oxford, 1985.
- Lex Alamannorum* *Lex Alamannorum temporibus Lanfridi renovata*. MGH Leges, III. Szerk. Georg Heinrich Pertz. Hannover, 1863. 84–119.
- Lex Baiuvariorum* Nótári Tamás: *Lex Baiuvariorum – A bajorok törvénye*. Szeged, 2011.
- Lex Francorum Chamavorum* Sohm, Rudolph: *Lex Ribuarica et Lex Francorum Chamavorum ex Monumentis germaniae Historiae recusae*. Hannover, 1883. 33–109.
- Lex Frisionum* *Lex Frisionum*. MGH Leges, III. Szerk. Georg Heinrich Pertz, Karl von Richthofen. Hannover, 1863. 631–711.
- Lex Ribuarica* = Sohm, Rudolph: *Lex Ribuarica et Lex Francorum Chamavorum ex Monumentis germaniae Historiae recusae*. Hannover, 1883. 33–109.
- Lex Salica* *Lex Salica*. MGH Leges, I. Tom. IV. Pars 2. Szerk. Karl August Eckhardt. Hannover, 1969.
- Lex Visigothorum* *Leges Visigothorum*. MGH Leges nationum Germanicarum tom. I. Szerk. Karl Zeumer Hannover, 1902
- Pactus Alamannorum* *Pactus Alamannorum*. MGH Leges, III. Szerk. Georg Heinrich Pertz. Hannover, 1863. 34–40.
- SZAKIRODALOM
- BAESECKE 1935 Baesecke, Georg: Die deutschen Worte der germanischen Gesetze. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 59 (1935) 1–101.
- BECK 1969 Beck, Henri Hubert: *Waanzen in de middeleeuwen*. Haarlem, 1969.
- BOSWORTH–TOLLER 1972 Joseph Bosworth, Thomas Northcote Toller: *Anglo-Saxon Dictionary*. Oxford, 1972.
- BRUNNER 1906 Brunner, Heinrich: *Deutsche Rechtsgeschichte, II*. Berlin, 1906.
- COCKAYNE 1965 Cockayne, Oswald: *Leechdoms, Wortcunning and Starcraft of Early England, I–III*. London, 1965.
- DILCHER Dilcher, Gerhard: Langobardisches Recht. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, II*. Szerk. Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann, Dieter Werkmüller. Berlin, 1978. 1607–1618.

- DU CANGE 1883–1887 Du Cange, Charles du Fresne: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, I–X. Niort, 1883–1887.
- DUFT 1959 Duft, Johannes: *Sankt Otmar. Die Quellen zu seinem Leben*. Zürich–Lindau–Konstanz, 1959.
- FEIST 1939 Feist, Sigmund: *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*. Leiden, 1939.
- FICK 1890–1909 Fick, August: *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, I–III. Göttingen, 1890–1909.
- GRAFF 1834–1842 Graff, Eberhard Gottlieb: *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*, I–VI. Berlin, 1834–1842.
- GRIMM 1922 Grimm, Jacob: *Deutsche Rechtsalterthümer I–II*. Leipzig, 1922.
- HARNACK 1892 Harnack, Adolf: *Die griechische Übersetzung des Apologeticus Tertullians. Medizinisches aus der älteren Kirchengeschichte*. Leipzig, 1892.
- HEMPEL 1965 Hempel, Johannes: *Heilung als Symbol und Wirklichkeit im biblischen Schrifttum*. Göttingen, 1965.
- HIS 1920 His, Ruldoph: Die Körperverletzungen im Strafrecht des deutschen Mittelalters. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 41 (1920) 75–126.
- KLUGE 1899 Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Straßburg, 1899.
- KRALIK 1913 Kralik, Dietrich von: Die deutschen Bestandteile der Lex Baiuvariorum. *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde* 38 (1913) 1–132.
- LEXER 1872–1878 Lexer, Matthias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, I–III. Stuttgart, 1872–1878.
- NIEDERHELLMANN 1983 Niederhellmann, Annette: *Arzt und Heilkunde in den frühmittelalterlichen Leges. Eine wort- und sachkundliche Untersuchung*. Berlin–New York, 1983.
- POKORNY 1959 Pokorny, Julius: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I–III. Bern, 1959.
- REIER 1976 Reier, Herbert: *Heilkunde im mittelalterlichen Skandinavien. Seelenvorstellungen im Altnordischen*. Kiel, 1976.
- RICHTHOVEN 1840 Richthoven, Karl Friedrich: *Altfriesisches Wörterbuch*. Göttingen, 1840.
- ROTHSCHUH 1972 Roths Schuh, Karl Eduard: Der Krankheitsbegriff. *Hippokrates* 43 (1972) 3–17.

- ROTHSCHUH 1978 Rothschuh, Karl Eduard: *Konzepte der Medizin in Vergangenheit und Gegenwart*. Stuttgart, 1978.
- RUBIN 1974 Rubin, Stanley: *Medieval English Medicine*. Newton Abbot–New York, 1974.
- SCHADE 1882 Schade, Oskar: *Altdeutsches Wörterbuch*. Halle, 1882.
- SCHADEWALDT 1964 Schadewaldt, Hans: Arzt und Patient in antiker und frühchristlicher Sicht. *Medizinische Klinik* 59 (1964) 146–152.
- SCHILLER–
LÜBBEN 1888 Schiller, Karl–Lübben, August (1888) *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, I–II*. Leipzig, 1888.
- SCHMIDT–
WIEGAND 1978 Schmidt-Wiegand, Ruth: Alemannisch und Fränkisch in Pactus und Lex Alamannorum. In: *Beiträge zum frühalemannischen Recht*. Szerk. Clausdieter Schott. Buhl, 1978. 9–37.
- SCHÜTZEICHEL 1974 Schützeichel, Rudolf: *Althochdeutsches Wörterbuch*. Tübingen, 1974.
- SIEBENTHAL 1950 Siebenthal, Wolf von: *Krankheit als Folge der Sünde. Eine medizinhistorische Untersuchung*. Hannover, 1950.
- SINGER 1928 Singer, Charles: *A Short History of Medicine*. Oxford, 1928.
- STEYNITZ 1970 Steynitz, Jesko von: *Mittelalterliche Hospitäler der Orden und Städte als Einrichtungen der sozialen Sicherung*. Berlin, 1970.
- VRIES 1962 Vries, Jan de: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden, 1962.
- WALDE–
HOFMANN 1954 Walde, Alois–Hofmann, Johann Baptist: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch, I–II*. Heidelberg, 1954.

Abstract

Legal and philological remarks on medical issues in the *Lex Baiuvariorum*

This study intends to analyse the provisions of some early medieval “German” legislation concerning medical issues, i.e. curing, diseases and injuries. From this scope we shall analyse the regulation of diseases, miscarriage, bodily injury and injuries in the *Lex Baiuvariorum*, that shall be compared with the provisions of some other German *leges*. In this paper we shall examine the legal consequences of diseases influencing legal capacity and capability of proceeding under the law, the state of facts of abortion, appearance of the involvement of the physician and the treatment applied by him in the text of the law and folk language terminology of bodily injury and injuries.